

Mikkelsmesskonferansen i Drammen 25. september 2025

«Lex orandi – lex credendi – lex vivendi. Liturgi – lære – liv»

Harald Hegstad

Jeg får av og til spørsmål om hva Den norske kirke egentlig står for. Noen har hørt en preken eller en uttalelse fra en eller annen kirkeleder som de har stusset over. Av og til trekker man generelle konklusjoner ut fra slike observasjoner: Dnk tror ikke lenger på ditt eller datt, den har mistet sin teologiske substans. Osv.

I møte med slike generaliserende påstander med ofte anekdotiske belegg er det fristende å svare med like anekdotiske eksempler: Ja men jeg har hørt noe helt annet sist jeg var til gudstjeneste...

I stedet for å la anekdote stå mot anekdote har jeg i slike tilfeller i stedet begynt å vise til Den norske kirkes liturgier. Hvis noen vil vite hva Den norske kirke står for i dag, er det den beste kilden. Liturgiene har ikke bare autoritative kilder for di de er vedtatt av Kirkemøtet som Den norske kirkes høyeste organ, men de er også tekster som faktisk brukes uke etter uke av gudstjenestedeltaker og liturgier. Det er tekster som ikke bare leses opp til informasjon, men som tusenvis av mennesker hver uke deltar i og framsier. Liturgi er det fremste uttrykk for hva kirken faktisk tror. Lex orandi er lex credendi. Vil du vite hva Den norske kirke tror, se på liturgiene.

Selv er jeg oppvokst i to liturgiske tradisjoner. Den ene i Den norske kirkes gudstjeneste. I min oppvekst med alterboken av 1920, med innslag av prøveliturgien fra 1969. Før den nye høymessen kom i 1977 – slik i alle fall jeg opplevde det som en enorm revitalisering av noe litt gammelmodig, både tekstlig og musikalsk. Senere supplert med andre liturgier i gudstjenestebøkene fra begynnelsen av 1980-tallet.

Den andre var på bedehuset med sin tradisjonelle møteliturgi, med sang, åpning, sang, tale, sang. Uten andre faste tekster enn selve bibeltekstene og kanskje Fadervår og velsignelsen.

Brukt i kombinasjon utfylte disse to tradisjonene hverandre på en god måte for mange, samtidig som begge har sine svakheter, etter min mening kanskje aller mest bedehusmøtet, hvis det ikke får stå ved siden av fastere liturgiske former. Litt for mye overlatt til møtelederens preferanser, og der det som skulle være frie former, i realitetet kan bli svært rutinemessig og fast. Det er derfor interessant å se at møtene i de nye forsamlingsdannelsene, der det gamle samvirket mellom bedehus og kirke erstattes av menigheter i organisasjonenes regi, der møter erstattes med gudstjenester med en fastere form. Ofte kopierer man også elementer fra Den norske kirkes liturgier.

Ser man på dette i et bredt økumenisk perspektiv, finner man hele feltet representert, fra kirker med fastlagte liturgiske tekster til kirker med en friere møteform, der mye er overlatt til møtelederen eller predikanten.

Personlig er jeg glad for å tilhøre en kirke med liturgiske bøker og faste liturgiske tekster. Det sørger for substans og innhold, og det sørger for det som sies og gjøres også kan forstås som noe felles, som uttrykk for fellesskapets og kirkens tro. Så har jo også våre gudstjenester mulighet for friere elementer, som ikke minst prekenen er. Men også prekenen er et ledd innenfor liturgiske rammer, fremfor alt at den ikke er et foredrag om et fritt valgt emne, men forkynnelse over en bibeltekst. Også innledningsord, kunngjøringsdel og forbønn representerer anledninger til friere formuleringer. (Jeg er midlertid ikke særlig begeistret for liturger som av og til supplerer liturgien med små taler innimellom de liturgiske leddene.) Men grunnleggende sett er den fastlagte formen, ned til formuleringsnivå, et uttrykk for at det ikke handler om liturgens gudstjeneste, men om vår felles gudstjeneste, om kirkens gudstjeneste. Også som noe man kan hvile i, som noe større enn både liturgen og gudstjenestedeltakerne. Fordi fellesskapets tro er større enn min individuelle tro. Og der det heller ikke er opp til meg å gjøre endringer på egen hånd dersom formuleringene ikke helt passer med mine egne teologiske preferanser.

Det spesielle ved de liturgiske tekstene er at de forener tradisjon og forankring, med nytolkning og kontekstualisering. På den ene side er tekstene en videreføring av en lang liturgisk tradisjon som går tilbake til den første kristne menighet, ja enda lenger tilbake, til tempelliturgi og synagogeliturgi. Gjennom århundrene har tradisjonen utviklet seg, med både brudd og kontinuitet, men noen trekk har likevel vært temmelig konstante. I gudstjenestereformen rundt 2010 var fokuset særlig på gudstjenestens *ordo*, på sammensetningen av elementer som kom i en bestemt rekkefølge, fra Ordets del til bordets del. Bibellesning, forkynnelse, bønner, nattverdfeiring har vært sentrale elementer i kristen gudstjenestefeiring gjennom alle tider.

Men tradisjonen har også brakt med seg konkrete tekster og formuleringer. Kyrie eleison, gloria, sanctus, benedictus, agnus dei, nådehilsen, den aronittiske velsignelse – de fleste med utgangspunkt i bibelske tekster, men ikke bare det.

Samtidig har liturgiske tekster aldri vært uforanderlige størrelser, men har blitt omformet, utviklet, eller restaurert tilbake til tidligere former, slik det f.eks. skjedde med innføringen av prosamessen på 1880-tallet. Liturgier har blitt oversatt, og etter hvert som språket i samfunnet har endret seg, har også språket i liturgiene endret seg, slik det f.eks. ikke lenger heter legeme og kalk, men kropp og beger. Liturgier har også endret seg ettersom spiritualitet og teologi i samtidens kirke har endret karakter.

Den norske kirkes liturgier er dermed et uttrykk for hvordan kirken på den ene side viderefører tradisjonen og bygger på troens kilder, på den annen side setter denne tradisjon inn i sin samtid og inn i sin kontekst. Til forskjell fra f.eks. en annen autoritativ kilde, bekjennelsesskriftene, som er historiske dokumenter og ikke på samme måte er umiddelbare kilder til hva Den norske kirke står for i dag, fordi først må tolkes i sin historiske kontekst og deretter fortolkes med tanke på vår tid.

Liturgi forener ikke bare kirken i fortid og nåtid, men også på tvers av kirkesamfunnene. Tross den splittelse som preger den kristne kirke gjennom de mange konfesjoner og kirkesamfunn, er det likevel mulig å gjenkjenne en kristen gudstjeneste, på tvers av teologiske forskjeller. For selv om former, formuleringer og teologi kan være forskjellig, forenes likevel verdens kristne i bønn og tilbedelse, lesning av bibeltekster, forkynnelse og Herrens måltid. Det økumeniske aspektet kommer også til uttrykk ved at liturgisk praksis og liturgisk tenkning i ulike tradisjoner påvirker hverandre. Både negativt, ved at liturgiske elementer utformes på en måte som markerer avstand fra elementer i andre tradisjoner. Og positivt, ved at man lærer av hverandre og påvirkes av hverandre. (Jeg kommer tilbake til eksempler på begge deler.)

Lex orandi, lex credendi. Uttrykket peker på en rekkefølge mellom bønnens og tilbedelsens språk og det formulerte trosinnhold, mellom liturgi og teologi. En måte å uttrykke dette på, er å skjelne mellom troens primærspråk og troens sekundærspråk. Troens primære språk er bønnens og tilbedelsens språk. Det er bekjennelsens og forkynnelsens språk. Det er menneskers umiddelbare respons på møtet med Guds nærvær. «For hvor to eller tre er samlet i mitt navn, der er jeg midt iblant dem,» sier Jesus (Matt 18,20). Gudstjenesten, liturgien, er nettopp et sted der to eller tre - eller flere - samles i Jesu navn, om hans ord og om hans bord. Og der responsen på den guddommelige nærvær og den guddommelige tiltale ikke er kjølige refleksjoner, men en respons i bønn, tilbedelse og bekjennelse. Slik Peter bekjente i møte med Jesus: «Du er Den salvede, den levende Guds Sønn» (Matt 16,16), eller tvileren Thomas da han fikk møte den oppstandne: «Min Herre og min Gud» (Joh 20,28).

Troens sekundærspråk er på sin side refleksjonen over troens primærspråk. Det er etterrefleksjonens og teologiens språk, enten det skjer i en umiddelbar menighetsteologi eller en mer utviklet kirkelig eller akademisk teologi. I løpet av kirkens historie har jo denne form for sekundærspråk nådd avanserte nivåer, av de skarpeste teologer og i dialog med samtidens filosofier. Og det kan være lett å tenke at det er teologien eller dogmatikken som er det primære, og at liturgien bare blir en slags iscenesettelse av dogmatikken. Noe slikt blir det dårlig liturgi og dårlig tilbedelse av.

Den levde og praktiserte tro har altså vært kilden til den teologiske refleksjon over denne tro. Et godt eksempel er her utviklingen av treenighetslæren, der konsilet i Nikea for 1700 år siden var en viktig stasjon, med sin bekjennelse til at Kristus er «av samme vesen som Faderen» - homoousion to patri. I diskusjonen mellom Athanasius og Arius var et kronargument for førstnevnte nettopp å vise til den felleskristne praksis med å tilbe Kristus. For hvis det bare er Gud som skal tilbes, hvordan kan da Kristus være noe annet enn fullt og helt Gud? Lex orandi må få konsekvenser for lex credendi. Og denne bekjennelse til Sønnens vesenslikhet med Faderen førte igjen til en lignende refleksjon omkring forståelsen av Ånden og til en formulering av det som i dag må sies å være en felleskristen forståelse av den treenige Gud.

De som i dag ligger nærmest arianerne i sin kristologi, Jehovas vitner, har for øvrig tatt konsekvensen av Athanasius sitt argument, men på en annen måte enn kirkefedrene i Nikea: De henvender seg konsekvent bare til Faderen i sine bønner, ikke til Sønnen. Det

er et eksempel på at bevegelsen ikke bare går den ene veien, fra liturgi til teologi, men også den andre veien, at teologien i sin tur bidrar til å forme liturgi og bønnespråk.

Om ikke like radikalt, har også treenighetslæren bidratt til å forme den liturgiske tradisjon. Mye av det vi gjør og sier i en gudstjeneste har en trinitarisk struktur og inneholder trinitariske formler. «Ære være Faderen og Sønnen og Den Hellige Ånd, som var og er og blir én sann Gud fra evighet til evighet».

Samtidig er det interessant at den trinitariske strukturen ikke helt har overtatt, men at man også finner før-trinitariske formuleringer, slik som f.eks. i den paulinske nådehilsenen: «Nåde være med dere fra Gud, vår Far, og Herren Jesus Kristus». Det viser at grunnteksten for gudstjenesten fortsatt er den bibelske kanon og de bibelske tekster. Den dogmatiske formuleringen av treenighetslæren er ikke et nytt nivå som erstatter eller korrigerer det grunnleggende nivået, men er en nøkkel til å fortolke og forstå det, men kan også være en nøkkel til å organisere vår bruk av det.

Et sted hvor den trinitariske strukturen er særlig tydelig, er i nattverdliturgien. Og dette er et interessant eksempel, siden denne strukturen ble enda tydeligere i og med gudstjenestereformen i 2010/11, med siste justering i 2019. Og det som lå bak denne utviklingen, var ikke minst økumeniske impulser, der man lærte av andre kirker, og der sær-lutherske egenheter ble tonet ned.

Første del av nattverdliturgien, med overskrift «Takksigelse og bønn» (pkt 21), er en eneste lang bønn, der menigheten henvender seg til Faderen, ved Jesus Kristus, og i bønn om at Faderen vil sende Ånden. Det kristologiske elementet er naturligvis sterkt til stede i nattverden, det er jo Jesu kropp og Jesu blod som deles ut, men det er likevel ikke før vi kommer til Agnus dei, etter at nattverdbønnen avsluttes med bønnen til Faderen som Jesus lærte sine disipler: «Vår Far i himmelen...»

Bønnen finnes i mange varianter, men strukturen er likevel den samme. En av prefasjonene lyder for eksempel:

«I sannhet verdig og rett er det at vi alltid og alle steder takker deg, allmektige Gud, evige Far, ved Jesus Kristus, vår Herre, han som du sendte til frelse for verden, for at vi ved hans død skulle få tilgivelse for syndene og ved hans oppstandelse vinne det evige liv. Ved ham lovsynger englene din herlighet, og din menighet i himmelen og på jorden priser ditt navn med samstemmig jubel. Med dem vil også vi forene våre røster og tilbedende synge:»

Og så kommer Sanctus, «Hellig, hellig», hentet fra serafenes lovsang i Jesaja 6. Her ble det gjort en viktig justering i og med liturgirevisjonen, da pronomenet «hans» ble erstattet med «din»: «Hellig, hellig, hellig, er Herren Sebaot. All jorden er full av din herlighet. Hosianna i det høyeste. Velsignet være han som kommer i Herrens navn. Hosianna i det høyeste.»

Her avviker man altså fra Jesaja-teksten, som har «hans herlighet». Fordi det er en bønn til Faderen, og derfor bruker pronomenet i andre person. Men altså tredje person om

Kristus («Velsignet være han som kommer i Herrens navn»), fordi bønnen ikke er rettet til ham, men til Faderen.

Dessverre er det ikke alle som har fått med seg denne endringen. Jeg irriterer meg stadig over trykte gudstjenesteagender der det fortsatt – 15 år etter endringen – står «hans herlighet». Og selv om det står «din», hører jeg at mange gudstjenestegjengere fortsatt synger «hans».

Også verba – innstiftelsesordene – er i denne sammenheng en del av den store nattverdbønnen. Det er ikke en tekstlesning som skal informere menigheten om hva som skjer, men det er ord som menigheten bruker for å minne Faderen – og seg selv – på Jesu løfte om å være til stede i brødet og vinen. Jeg tror ikke dette poenget er like tydelig for mange liturger heller, for eksempel der man når det forrettes ad orientem og liturgen snur seg mot menigheten når innstiftelsesordene leses.

En enda større endring som skjedde i og med gudstjenestereformen var innføringen av en epiklesebønn, en bønn om at Faderen må sende Ånden over elementene og over menigheten. I den liturgien som ble vedtatt i 2011 var disse to elementene forent i én bønn, men i justeringen i 2019 ble disse to perspektivene fordelt på to bønner.

«Vi priser deg, hellige Gud, himmelens og jordens Skaper, du som har elsket verden og gitt din Sønn, Jesus Kristus, for at han skulle frelse oss fra synd og død og vinne deg et hellig folk.

Vi ber deg: Send din Ånd over disse gaver, så vi kan ta imot Jesus Kristus i brødet og vinen.»

Deretter verba.

Derneft en bønn om at Ånden må komme til oss:

«Nådige Gud, vi feirer dette måltidet med glede og takk for din Sønns fullbrakte offer, i troen på hans seierrike oppstandelse og himmelfart og i forventning om hans gjenkomst i herlighet. Vi ber deg: Fyll oss med din Ånd og kjærlighet, så vi kan gjenkjenne Kristus i den som sulter og tørster. Lær oss å elske hverandre som han har elsket oss, og la oss en gang samles hos deg i ditt fullendte rike.»

Den tidligere mangel på epiklesebønner i nattverdliturgiene er ikke bare et fenomen i Den norske kirke, men er så vidt jeg har forstått gjennomgående for vestlig liturgitradisjon, mens den østlige i større grad har vært pneumatologisk orientert. Det kommer blant annet til uttrykk hvis en spør: Hva er det konstituerende i nattverdliturgien, hva er det man absolutt ikke kan greie seg uten? I vest har svaret tradisjonelt vært verba, i øst epiklesen. I luthersk sammenheng har det kristologiske fokus vært koblet til understrekningen av realpresensen, med front mot de reformertes tanke om spiritualpresens, at Jesus ikke er legemlig til stede, men åndelig.

I et trinitarisk perspektiv er det ikke her noen motsetning. Dersom den korsfestede og oppstandne Jesus er virkelig til stede, hvordan skjer det? Jo, det skjer naturligvis ved

Åndens kraft og Åndens formidling. Ikke Ånden i stedet for Kristus, men Ånden alltid sammen med Kristus. For der Ånden er, der er Sønnen, og der er Faderen til stede.

Innføringen av epiklesebønner i vestlige liturgier kom som et resultat av teologisk arbeid der dialogen med andre tradisjoner, særlig den østlige, spilte en viktig rolle. På det økumeniske feltet hadde Limadokumentet og den tilhørende limaliturgien fra 1982 avgjørende betydning.

I Den katolske kirkes messeliturgier kom epiklesebønner først inn i 1969, etter det andre vatikankonsil. Høymessereformen i Den norske kirke på 1970-tallet kom dessverre før Limamøtet, og hadde ikke fått med seg denne utviklingen. Et mer fullstendig pneumatologisk, og dermed også trinitarisk perspektiv, kom dermed på plass først med den siste gudstjenestereformen.

Disse endringene kan sees som et eksempel på at teologi også får konsekvenser for liturgi. Men det kan også sees som eksempel på at andre kristnes liturgiske tilbedelse påvirker vår tilbedelse, riktignok via teologiens og teologenes formidling. Forhåpentligvis kan et fornyet pneumatologisk og trinitarisk perspektiv bidra til en rikere og mer fulltonende tilbedelse for deltakerne i gudstjenesten.

Kirkemøtet i 2011 gjorde også en annen viktig endring i nattverdliturgien, der «bar» ble til «bærer» i Agnus dei, fra «Du Guds lam som bar all verdens synder» til «Du Guds lam som bærer verdens synder». Til forskjell fra det som gjaldt for bruken av Jesaja 6 i prefasjonen, avvek verbformen her tidligere fra bibeltekstens i Joh 1,29: «Se, Guds lam, som bærer bort verdens synd!» Her skilte Den norske kirke seg fra de fleste andre kirker, også lutherske, som brukte presensform. Men i Norge hadde fortidsformen fått en teologisk begrunnelse, blant annet fra Carl Fr Wisløff, som en avgrensning mot katolsk messeofferlære. Mot tanken om messen som et offer der Kristi offer gjentas, understreket Wisløff at Kristus ble ofret en gang for alle på et kors i Jerusalem, og at dette offer gjelder til alle tider. Da «bar» han verdens synd.

For dem som argumenterte for «bærer», framstod denne antikatolske markeringen som utdatert i lys av læresamtaler mellom katolikker og lutheranere, der det er blitt klart at Den katolske kirke ikke tenker at Jesus ofres på nytt i messen, men at Golgataofferet gjøres *nærværende* i messen. Det handler altså om et anamnetisk poeng som slett ikke er uforenlig med luthersk teologi. Tvert imot kan presensformen få fram at Kristi nærvær ikke bare gjelder Kristus i sin opphøyde stilling ved Faderens høyre hånd, men at det også er den lidende, medlidende og forsonende Kristus, den korsfestede, som kommer oss til møte i nattverdens brød og vin.

Dette ble heftig diskutert, og frontene var steile, på Kirkemøtet i 2011, og saken ble ikke avgjort før etter to avstemninger, der det først var flertall for «bar», deretter for «bærer», og der det endelige vedtaket ble gjort med knapt flertall.

I likhet med den trinitariske og pneumatologiske vendingen i nattverdbønnen, mener jeg at denne endringen i Agnus dei var riktig, saklig teologisk og i et økumenisk perspektiv. Og her synes både agender og menigheter å ha fått endringen med seg. Forhåpentligvis

kan presensformen bidra til en enda rikere tilbedelse av Guds lam som ikke bare bar syndene våre en gang i fortiden, men som bærer dem for oss hver eneste dag, og som lider med alle syndens ofre.

«Den som vet hvordan lover og pølser blir laget, får aldri mer en rolig natts søvn», er et sitat som gjerne blir tillagt Otto von Bismarck. Jeg er tilbøyelig til å føye til liturgier her: «Den som vet hvordan lover, liturgier og pølser blir til...» For den som tror på Åndens ledelse midt i kaos, kan man kanskje stole på at noe godt kan komme ut av kaos, slik det skjedde med Agnus dei. Men de senere årene har vi tatt grep for å hindre at viktige avgjørelser i liturgiske spørsmål blir avgjort i tett voteringer i et kirkemøte. Slik regelverket nå er utformet, er det Bispemøtet som i realiteten har det siste ordet i slike saker, og der Kirkemøtet må sende saken tilbake til Bispemøtet hvis man ikke er rede til å vedta forslaget som ligger på bordet.

Så må det også sies at når det gjelder saken med Agnus dei, var Bispemøtet like splittet som Kirkemøtet, så det hadde kanskje ikke vært til så mye hjelp den gangen.

De endringene i nattverdfeiringen jeg har redegjort for her, er kanskje noe som har gått under radaren for de fleste. De største endringene er det nok endringer i praksis omkring nattverd som har skjedd de siste tiårene. Den nattverdfeiring jeg vokste opp med på 1960-tallet, var preget av alvor og syndsbekjennelse. Det var en voksen ting, absolutt ikke noe for barn, heller ikke for dem som ikke hadde en avklart kristen bekjennelse. Og derfor ble den heller ikke feiret så ofte. Åpningen for barns deltakelse er vel av faktorer som sterkest har bidratt til dette, og har ført til et gladere og lovsyngende preg på nattverdfeiringen i Den norske kirke. Og for at terskelen er blitt lavere. For når et barn kan delta, kan vel en helt alminnelig folkekirkekristen også gjøre. Mens de fleste andre tall i statistikken har vist nedadgående piler, har nattverdtallene gått opp. Og høymesser uten nattverd har blitt sjeldnere og sjeldnere. Så har dette også fått konsekvenser for form og innhold i liturgiene, der fokus ikke lenger er så ensidig på synd og soning, men også på skapelse, frigjøring, fellesskap, nytt liv. Men der noen av leddene også peker på det som skjer etter at gudstjenesten er over, på tjenesten for nesten og for verden.

Som for eksempel:

Vi ber deg: Fyll oss med din Ånd og kjærlighet, så vi kan gjenkjenne Kristus i den som sulter og tørster. (nattverdbønn A)

Hellige Gud, fyll oss med din Ånd. Gi oss brennende hjerter, så vi i undring og glede tar vare på ditt ord og viser barmhjertighet mot den som lider. Bli hos oss, også når vi tviler og sørger. Gå med oss, inntil savn og smerte har veket for evig jubel og lovsang. (fra nattverdbønn D)

Gud, fyll oss med din Ånd. Ta oss alle i favn, slik en kjærlig mor samler barna sine om seg. La de små bli opphøyet og de sultne bli mett med gode gaver. (E)

Dermed er vi kommet til det tredje leddet i temaformuleringen. Fra *lex orandi* via *lex credendi* til *lex vivendi*, til loven for livet. Til det som i ortodoks tradisjon omtales som «liturgien etter liturgien», om det kristne livet. «Gå i fred. Tjen Herren med glede.»

avslutter vi gudstjenesten med. Samling og sendelse er den bevegelse den kristne kirke lever i. Det interessante er at løftet om Jesu nærvær hos Matteus ikke bare er knyttet til samlingen i Jesu navn, men også til det å gå ut i verden: «Og se, jeg er med dere alle dager inntil verdens ende.» er ordene som misjonsbefalingen avsluttes med (Matt 28,20).

Dette er et tema som kunne krevd et eget foredrag. Hva er mer konkret sammenhengen mellom bønn, tro og liv. Mellom liturgi, teologi og etikk? En liturgisk etikk kunne være et spennende prosjekt.

Forholdet mellom tilbedelse og etikk uttrykkes av Paulus i Romerne 12, der han snakker om de troendes «åndelige gudstjeneste», som han i v. 9-21. Jeg har lyst til å avslutte med å lese denne teksten, i en tid der mange snakker om kristne verdier og om kristne begrunnelser for politikk på en måte som risikerer å se bort fra helt grunnleggende sider ved en bibelsk og nytestamentlig etikk, der budet om kjærlighet til alle mennesker og alle menneskers like verdi står helt sentralt.

«La kjærligheten være oppriktig. Avsky det onde, hold dere til det gode. 10 Elsk hverandre inderlig som søsken, sett de andre høyere enn dere selv. 11 Vær ikke lunkne, men ivrige. Vær brennende i Ånden, tjen Herren! 12 Vær glade i håpet, tålmodige i motgangen, utholdende i bønnen. 13 Vær med og hjelp de hellige som lider nød, og legg vinn på gjestfrihet. 14 Velsign dem som forfølger [dere], velsign, og forbann ikke. 15 Gled dere med de glade og gråt med dem som gråter. 16 Hold sammen i enighet. Gjør dere ikke for høye tanker, men hold dere gjerne til det lave, og vær ikke selvkloke. 17 Gjengjeld ikke ondt med ondt, ha tanke for det som er godt for alle mennesker. 18 Hold fred med alle, om det er mulig, så langt det står til dere. 19 Ta ikke hevn, mine kjære, men overlat vreden til Gud. For det står skrevet: *Hevnen hører meg til, jeg skal gjengjelde*, sier Herren. 20 Men: *Er din fiende sulten, så gi ham mat, er han tørst, så gi ham drikke. Gjør du det, samler du glødende kull på hans hode*. 21 La ikke det onde overvinne deg, men overvinn det onde med det gode!»

Det er en måte å leve på som svarer til budskapet om den Gud som i sin kjærlighet steg helt ned, ble en av oss og tok verdens synd, nød og smerte på seg. Som vi får møte, lovprise og bekjenne der to eller tre er samlet i Jesu navn.